

KOMPARATIVNA ANALIZA HRVATSKOG I NIZOZEMSKOG ŠKOLSKOG SUSTAVA

IGOR RADEKA
LJILJANA RADMAN*
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 371.2(492:497.5)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1997-12-23

Received

U ovom radu komparativna analiza hrvatskog i nizozemskog školskog sustava započinje isticanjem glavnih obilježja hrvatske i nizozemske države i društva, te analizom hrvatskih i nizozemskih školskih podsustava: predškolskih ustanova, osnovnih škola, srednjih škola, visokog školstva, specijalnog školstva i obrazovanja odraslih. Posebno je naglašena tranzicija kao temeljna karakteristika hrvatskog školstva i multikulturalizam kao glavno obilježje nizozemskog školstva.

Utvrđeno je da su okruženje evropskog kulturnog kruga, geografski i energetske potencijali zemlje koji posebno naglašavaju veliki značaj obrazovanja, visoka obuhvatnost populacije osnovnim i srednjim podsustavima školstva i problemi socijalnih devijacija mladih zajednička obilježja hrvatskog i nizozemskog društva i njihova školstva.

Razlike između ovih dvaju sustava mnogo su veće, i mogu se podijeliti prema strukturi, stupnju centralizacije i upravljanju, obliku financiranja, vlasništvu, organizaciji rada, programiranju, pedagoškom standardu, položaju polaznika u sustavu i stanju obrazovnog tržišta.

Na kraju rada pledira se za primjenu pozitivnih iskustava nizozemskog školskog sustava u hrvatski sustav školstva, uvažavajući pritom povijesne, kulturne, ekonomske, socijalne i nacionalne specifičnosti, kako bi se školski sustav u Hrvatskoj što više približio razvijenom svijetu.

* Profesorica pedagogije, diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zadru.

KLJUČNE RIJEČI: hrvatski i nizozemski školski sustav, tranzicija hrvatskog sustava školstva, multikulturalizam nizozemskog sustava školstva, usporedba hrvatskog i nizozemskog školskog sustava

1. Uvod

Hrvatsko društvo nalazi se u tranziciji iz monolitnog u pluralni vrijednosni sustav. U tom pogledu posebno značenje ima školski sustav, kao jedan od najvažnijih podsustava društva. Bogatstvo i razvijenost određene zemlje usko su povezani s kvalitetom njenoga školstva. Visoka stopa ulaganja u obrazovanje, mogućnost izbora različitih obrazovnih programa, kvalitetan učiteljski kadar, permanentno obrazovanje, primjena visoko razvijene tehnologije u obrazovanju, relativno visok stupanj decentralizacije upravljanja, financiranja i odlučivanja, obrazovanje za budućnost - samo su neke od osobina razvijenih školskih sustava.

Kritička analiza hrvatskog školskog sustava, koji se zajedno s cjelokupnim društvom nalazi u tranziciji, pretpostavlja njegovu revalorizaciju i rekonceptualizaciju. Rezultati revalorizacije omogućit će razlikovanje onog dijela sustava školstva koji je i dalje ostao aktualan i vrijedan od suvišnog balasta svega onog što je u sustavu prepoznato kao ideologizirano, istrošeno i inkompatibilno suvremenim društvenim trendovima.

Rezultati takve revalorizacije osnova su rekonceptualizaciji sustava hrvatskog školstva uz permanentnu kritičku analizu aktualnih potreba našega društva, ali i odgovora drugih školskih sustava razvijenih zemalja evropskog kulturnog kruga na te iste potrebe. Uz uvažavanje vlastitih povijesnih, kulturnih, nacionalnih i drugih posebnosti, temeljitim znanstvenim propitivanjem značenja i opravdanosti pojedinih rješenja u sustavima školstva razvijenog dijela evropskog kulturnog kruga, stvara se mogućnost primjene nekih rezultata u nas. Samim time se ubrzava put priključenja hrvatskog školstva evropskim razvojnim trendovima, čija su osnovna postignuća: pluralizam, odgoj za demokratski građanski život, mir i sigurnost, informatizacija školstva, permanentno obrazovanje, otvorenost školskog sustava prema drugim društvenim sustavima i sustavima školstva drugih zemalja, orijentiranost prema pojedincu i učenju umjesto prema prosječnom učeniku i zapamćivanju, multikulturalizam i dr.

U tom pravcu i komparativna analiza hrvatskog i nizozemskog školskog sustava ima svoje značenje, budući da je nizozemski školski sustav jedan od najrazvijenijih u Evropi. Pri tome valja naglasiti da će se, zbog kompleksnosti analizirane materije i opsega samoga rada, ovdje dati tek globalna struktura

obaju sustava. Samim time, nužno je svojevrsno simplificiranje ovako složene materije.

U naredna dva poglavlja prikazat će se globalna struktura hrvatskog i nizozemskog školskog sustava, potom će se rezimirati sličnosti i razlike među njima, te u posljednjem poglavlju postaviti pitanje daljnjeg razvoja hrvatskog školstva.

2. Glavna obilježja hrvatskog sustava školstva

Na početku će se dati globalni prikaz hrvatske države i društva, s posebnim naglaskom na položaju sustava školstva u suvremenim prilikama, a potom će se istaći osnovne karakteristike svih školskih podsustava: predškolskih ustanova, osnovnog školstva, srednjeg školstva, višeg i visokog školstva, specijalnog školstva i obrazovanja odraslih. Na samom kraju će se istaći značenje tranzicije kao temeljne karakteristika hrvatskog školstva danas.

2.1. Opći obrisi države i društva

Republika Hrvatska je mlada srednjeevropska i mediteranska zemlja s glavnim gradom Zagrebom. Prostire se na površini od 56.538 km², uz Jadransko more (s 33.200 km² unutrašnjih voda). Ustavom od 22. 12. 1990. godine utemeljena je kao demokratska i socijalna republika s polupredsjedničkim sustavom.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Hrvatskoj živi 4.784.265 stanovnika ili 53,31 st./km² (84,6 st. na 1 km² kopnene površine). Stanovništvo je relativno homogena nacionalne strukture, sa 78,1% Hrvata, 17,3% nacionalnih manjina, i 4,6% neizjašnjenih. Katolici čine 76,5% građana Hrvatske, 11,6% pravoslavci, 1,2% muslimani i dr.

Porast stanovništva iznosi 0,4% (1989-94. g.), a prirodni prirast -0,1%. U dobi do 15 godina je 19,4% stanovnika, u dobi od 15 do 60 godina 63,2%, a u dobi sa 60 i više godina 17,4% stanovnika (1991. g.).

Nacionalni prihod iznosi 16,8 milijardi američkih dolara (1995. g.), odnosno 3.575 am. dolara bruto nacionalnog prihoda po stanovniku, od čega je 40% utrzila industrija, 13% turizam i ugostiteljstvo, 18% ostale usluge, 12% poljoprivrede sa stočarstvom i ribarstvom, 9% promet i 8% ostalo. Od ukupno aktivnog stanovništva (1.525.935 st./1992. g.) u primarnim djelatnostima (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo) zaposleno je 3,5%, u sekundarnim

(rudarstvo, industrija, građevinarstvo, proizvodni obrti) 30,3%, a u uslužnim djelatnostima (uprava, obrana, školstvo, zdravstvo, bankarstvo, transport, trgovina i dr.) 47,7% stanovnika. Srednja godišnja stopa rasta za razdoblje 1983-95. g. je -2,8%. Vanjski dug zemlje je 3,1 milijarde am. dolara (31.12.1995. g.), a stopa nezaposlenosti iznosi 17% (1995. g.). Novčana jedinica je Hrvatska kuna (Atlas..., 1997, 345-348).

S obzirom da do 1991. godine Hrvatska nije bila samostalna, već u državnom savezu s drugim narodima u Jugoslaviji, nije mogla niti razvijati samostalnu politiku i demokraciju. Tako i školstvo do tog perioda nije bilo isključivo pod nacionalnom sferom utjecaja. S osamostaljenjem i demokracijom, unatoč ratu i svim poteškoćama koje su iz njega proizašle, prišlo se izmjeni cjelokupnoga državnog sustava u pravcu parlamentarne političke demokracije i tranzicije gospodarstva na osnovama privatnog vlasništva i slobodnog tržišta. Pri tome se mijenjao i sustav školstva u pravcu odbacivanja dogmi socijalističkoga društva, s novom orijentacijom prema nacionalnoj samobitnosti u kontekstu budućnosti zemlje. Glavnina dosadašnjih promjena školskog sustava sastoji se u sljedećem: a) uspostavljena je nacionalna vlast nad školstvom, b) izvršena je korekcija u školskom zakonodavstvu, c) izvršena su neka poboljšanja u sustavu školstva (osobito u mreži srednjih škola), d) popravljani su nastavni planovi i programi, e) izvršene su nužne korekcije u radu škola i f) promijenjen je sustav financiranja (Europska..., 1995, 13).

Unatoč istaknutim promjenama, sustav hrvatskog školstva i dalje se nalazi u tranziciji i predstoji mu temeljitije izmjene. Niz neriješenih problema i dalje stvara loše prilike u školstvu, a koje bez državne intervencije kao ključne poluge primjene "programiranih inovacija" u sustavu, ne mogu biti uklonjene. Tako, na primjer, unatoč općem svjetskom trendu rasta izdvajanja za školstvo u kojem rashodi za obrazovanje u strukturi javnih rashoda dolaze na drugo mjesto, u Hrvatskoj je još uvijek u tijeku trend pada izdvajanja sredstava za obrazovanje u društvenom bruto proizvodu i nacionalnom dohotku zajedno s padom stope izdvajanja za znanost. Godine 1995. u Hrvatskoj se ove stope kreću na razini od oko 3% za školstvo, odnosno 0,6% za znanost. U isto vrijeme udio rashoda za obrazovanje u društvenom proizvodu drugih zemalja kreće se od 2,6% u nerazvijenim zemljama Afrike i Azije, preko evropskog prosjeka izdvajanja od 5,6%, do izdvajanja u SAD-u od oko 8%! Dok u ukupnim rashodima obrazovanja u razvijenim zemljama investicije sudjeluju s 20%, u nas se one kreću otprilike na razini od 12% (Europska..., 1995, 119-120 i 126-127).

2.2. *Predškolske ustanove*

Predškolski odgoj obuhvaća razdoblje od rođenja djeteta do polaska u školu. Ustanove za predškolski odgoj zahvatio je najveći stupanj pluralizacije i u vlasničkom i u idejnom smislu (trenutno je 50 privatnih dječjih vrtića u Republici, smještenih u 12 županija¹), tako da osim ranije poznatih jaslica i dječjih vrtića, danas postoje još i igraonice, sportski vrtići, Montessori-vrtići, Waldorf-vrtići, te "male škole" koje su formalno obvezne godinu dana prije polaska djeteta u školu. Zadatak im je da na temelju znanstvenih spoznaja o dječjem razvitku i ciljevima odgoja osiguraju djeci do polaska u školu zadovoljenje njihovih potreba, optimizirajući kroz igru i samoaktivnost razvoj njihovih socio-emocionalnih, psihotjelesnih i intelektualnih sposobnosti za daljnji život i školovanje.

Rad je zasnovan na planu i programu kao vrlo općenitom i tek okvirnom službenom dokumentu, tako da je odgajateljima kao nositeljima odgojne djelatnosti data velika sloboda u njegovoj konkretizaciji i provedbi.

Unatoč značajnijem širenju kapaciteta ovih ustanova u posljednje vrijeme, za sada je tek 1/3 populacije obuhvaćena javnim predškolskim odgojem. Dio troškova odgoja u ovim ustanovama plaćaju roditelji/staratelji, a dio subvencionira lokalna samouprava. Pri tome postoje beneficije za određene društvene i socijalne slojeve, tako da djeca iz višečlanih obitelji i obitelji pod socijalnom skrbi imaju posebne olakšice u plaćanju, a djeca poginulih branitelja u domovinskom ratu oslobođena su od plaćanja troškova pohađanja tih ustanova. U tim slučajevima lokalna samouprava preuzima pojačanu financijsku skrb, odnosno u cijelosti oslobađa obitelj od plaćanja.

Djeca sa smetnjama u razvoju sve se više uključuju u redovite predškolske ustanove radi njihova boljeg psiho-socijalnog razvoja, uz stalan nadzor stručnjaka za pojedine smetnje (defektologa), te stručnog tima ustanove (pedagoga, psihologa, medicinske sestre).

Uz preskromne kapacitete, osobiti je problem predškolskih ustanova razmjerna nestručnost kadra koji u njima radi. Naime, unatoč zakonom propisanog uvjeta da odgajatelji predškolske djece moraju imati posebnu višeškolsku naobrazbu za taj poziv, posao odgajatelja vrlo često obavljaju srednjoškolsko obrazovani stručnjaci raznih, često nimalo srodnih profila ili apsolvanti studija odgajatelja predškolske djece. Pored raširene predrasude da su predškolske ustanove čuvališta djece, lošem kadrovskom stanju svakako

¹ U Istarskoj županiji radi 20 privatnih dječjih vrtića, Splitsko-dalmatinskoj 7, Primorsko-goranskoj 6, Zadarskoj 5, Varaždinskoj 4, Zagrebačkoj 2, a u Karlovačkoj, Koprivničko-križevačkoj, Krapinsko-zagorskoj, Međimurskoj, Sisačko-moslavačkoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji po 1.

doprinosi i teške financijske, materijalne i pedagoške prilike u kojima odgajatelji rade.

2.3. Osnovna škola

Osnovno školovanje traje osam godina i ujedno je i obvezno školovanje, sve do navršene 15. godine učenikova života. U prvi razred upisuju se djeca koja do 1. travnja tekuće godine navršše 6 godina, a mlađa djeca na zahtjev roditelja/staratelja, ako to odobri upravno tijelo županije nadležno za poslove školstva. Pri upisu se obvezno utvrđuje djetetovo psiho-fizičko stanje, tako da konačnu odluku o upisu donosi komisija koju čine liječnik, pedagog-psiholog, defektolog i učitelj, na temelju provedene opservacije.

Zadatak osnovne škole je učenikovo odgajanje za stjecanje temeljnih društvenih vrednota i poticanje njegove samostalnosti, te obrazovanje njegovih sposobnosti, uključujući pismenost, komunikaciju i temeljna znanja.

Financiranje se osigurava državnim proračunom i proračunom matične županije. Osnivanje osnovne škole mogu potaknuti predstavnička tijela županije i lokalne samouprave, fizičke osobe i vjerske zajednice, ali prema usvojenoj mreži osnovnih škola i programu njena razvoja, te uz prethodnu suglasnost Ministarstva prosvjete i športa. I nastavni plan i program donosi Ministarstvo, kojim se utvrđuju obvezni i izborni predmeti, njihov raspored po razredima, predmetno i ukupno tjedno opterećenje u nastavnim satima i izvannastavnim aktivnostima. Minimalni pedagoški standard također propisuje država. Godišnji plan i program rada utvrđuje mjesto, vrijeme, način i nositelje odgojno-obrazovnog djelovanja, a donosi ga školski odbor, kao najviše upravno tijelo. Najviše poslovodno tijelo i pedagoški rukovoditelj škole je ravnatelj, kojeg natječajem bira i razrješava školski odbor, uz prethodnu suglasnost županijskog ureda za školstvo.

Školska godina započinje 1. IX., a završava 31. VIII. sljedeće godine, a nastava, kao njena najopsežnija djelatnost, traje od mjeseca rujna do lipnja, uz zimski i proljetni, a po završetku nastave i ljetni odmor. Školska godina je organizirana u tri obrazovna razdoblja, međusobno odijeljena spomenutim odmorima.

Za učenike od I. do IV. razreda organizira se razredna nastava (osim za strani jezik i odgojna područja) koja ne prelazi 25 sati tjedno, a za učenike od V. do VIII. razreda predmetna nastava, do 30 sati tjedno.

Ocjene su brojčane (s izuzetkom opisnih ocjena za vladanje) na ljestvici od 1 do 5. Učenik iz svih predmeta mora imati pozitivnu ocjenu (najmanje 2) da bi mogao upisati sljedeći razred, a učenici s manjim teškoćama u razvoju,

koji su integrirani u redoviti školski sustav, mogu završiti školovanje po prilagođenom programu.

Razrednu nastavu vode učitelji sa završenom višom školom, koja je posljednjih godina prerasla u visoku školu, a predmetnu profesori s visokom naobrazbom, stečenom uglavnom na nekom od studija filozofskog ili prirodoslovno-matematičkog fakulteta. Stručni suradnici škole trebali bi biti pedagog, psiholog, defektolog, zdravstveni i socijalni radnik, te knjižničar, s tim da najčešće u školama rade samo neki od ovih stručnjaka. Profil pedagoga u našem školstvu je opći, tako da profesori pedagogije rade na svim stupnjevima obrazovanja (od preškolskih ustanova do ustanova za obrazovanje odraslih), i nekim drugim državnim institucijama (Zavodi za zapošljavanje, područni uredi Ministarstva unutarnjih poslova i dr.).

Osnovne škole po potrebi organiziraju i osnovno obrazovanje odraslih, kako po ustaljenom planu i programu, tako i u obliku konzultativno-instruktivne, seminarske i blok nastave.

Iako najmasovniji i temeljni školski podsustav, osnovna škola je do sada pretrpjela najmanje promjena u svojoj strukturi. To pokazuje i odnos u vlasništvu osnovnih škola između države i privatnih osoba, koji je u proteklom periodu neznatno izmijenjen - samo su 4 osnovne škole u privatnom vlasništvu², a sve su ostale državne.

Kako je ona baza cjelokupnog sustava školstva, među stručnjacima se vode vrlo široke rasprave u pogledu potrebnih promjena osnovne škole. Tako se javljaju različiti prijedlozi o njenu trajanju, po mnogo čemu međusobno oprečni: jedni se zalažu za opstanak osmogodišnjeg školovanja, drugi za njegovo skraćivanje na šest godina, a treći zagovaraju produžavanje na devet, pa čak i deset godina. Ipak, svi se oni u jednome slažu: potrebna je temeljita unutarnja promjena osnovne škole.

Međutim, vrlo su velike razlike među stručnjacima i u pogledu karaktera unutarnjih promjena: ne slažu se već u određivanju početka osnovne škole (šesta ili sedma godina djetetova života), u zagovaranju jedinstvenosti škole ili njene unutarnje diferencijacije (A, B i C programi), u pogledu stupnja autonomije škole u programiranju i odnosa obveznog i izbornog dijela programa, u pristupu formiranju razreda (heterogeni razredi formirani od učenika iste dobi ili homogeni razredi formirani prema sposobnostima učenika, bez obzira na njihovu starosnu dob), u zalaganju za opisno ili brojčano ocjenjivanje, itd. (Školstvo..., 1993, 280-283).

² Tri privatne osnovne škole rade u Zagrebu, a jedna u Puli.

2.4. Srednje škole

S ovim stupnjem školovanja učenici stječu osposobljenost za rad, odnosno nastavak školovanja. Ovisno o vrsti nastavnog plana i programa, srednje škole se dijele na:

- 1) opće ili specijalizirane **gimnazije**, kao četverogodišnje škole, s kojima učenik stječe srednju stručnu spremu,
 - 2) tehničke, obrtničke, industrijske i druge **strukovne škole**, koje traju od jedne do četiri godine, s kojima se stječe od niže stručne spreme do srednje stručne spreme, te
 - 3) glazbene, plesne i likovne **umjetničke škole**, koje traju 4 godine.
- Programi srednjeg obrazovanja se dijele na:
- a) programe za osposobljavanje i usavršavanje (traju 1 god.),
 - b) programe za stjecanje niže stručne spreme,
 - c) programe za stjecanje srednje stručne spreme i
 - d) programe za stjecanje srednje školske spreme.

Programima osposobljavanja i usavršavanja dopunjavaju se stečena znanja i vještine za neposredan rad, a drugim trima programima istovremeno se stječu znanja i sposobnosti za rad i za nastavak školovanja.

Obrazovanje učenika s blažim teškoćama u razvoju organizira se uz primjenu individualiziranih postupaka u svim redovitim srednjim školama, u redovitim ili posebnim razrednim odjelima. Učenici s većim smetnjama u razvoju obrazuju se u posebnim srednjim školama.

Srednjoškolski učenički domovi dio su djelatnosti srednjeg obrazovanja i s njim su programski povezani, a osiguravaju smještaj, prehranu, odgojno-obrazovni rad, kulturne i druge djelatnosti učenicima srednjih škola koji imaju potrebu za ovakvim smještajem. Jedan dio troškova usluga srednjoškolskih domova snose roditelji/staratelji učenika, a drugi dio pokriva država. Pri tome, za neke društvene i socijalne kategorije učenika država, u značajnijoj mjeri od uobičajenog, subvencionira troškove ili ih u cijelosti preuzima, kao i u predškolskih ustanova.

Srednje školstvo financira država i matična županija, a sredstva za financiranje privatnih srednjih škola s pravom javnosti, kojih nije tako veliki broj (11 škola u cijeloj Republici)³, osiguravaju se školarinom. I srednjom školom upravlja školski odbor, a zastupa je i njome rukovodi ravnatelj, kojega imenuje Ministar. Plan mreže srednjih škola županije predlažu Ministru, a

³ U Zagrebu rade 4 privatne srednje škole, Splitu 3, a u Lovranu, Maruševcu, Varaždinu i Višnjaju po 1.

utvrđuje ga Vlada RH. Nastavni plan i program donosi Ministarstvo, osim fakultativnog dijela koji priprema sama škola.

Pravo upisa u srednju školu imaju učenici sa završenom osnovnom školom, s tim da redoviti učenici upisuju I. razred srednje škole do 17. godine starosti, iznimno 18. godine uz odobrenje školskog odbora. Izbor kandidata zasniva se na uspjehu postignutom u osnovnom školovanju, te sklonostima i sposobnostima za određenu vrstu škole, a kriterije za prijem u državne škole propisuje Ministar. Učenik može tijekom školovanja mijenjati program, uz obvezno polaganje razlikovnih ili dopunskih ispita. Ocjene i uvjeti upisa u viši razred identični su onima u osnovnoj školi. Na kraju srednjoškolskog obrazovanja učenici polažu maturu (gimnazije), odnosno završni ispit (strukovne i umjetničke škole), osim učenika koji su tijekom cijelog srednjeg obrazovanja postizali odličan uspjeh.

Školska godina organizirana je u skladu s osnovnom školom (početak i kraj školske godine, praznici, obrazovna razdoblja i dr.).

Nastavnici u srednjim školama mahom su visokoškolsko obrazovani profesori, te u manjoj mjeri stručni suradnici, stručni učitelji i suradnici u nastavi.

Srednje škole organiziraju i obrazovanje odraslih, koje obuhvaća:

- 1) programe osposobljavanja i usavršavanja, a organizirani su pohađanjem nastave ili polaganjem ispita čije uvjete propisuje Ministar,
- 2) programe prekvalifikacije, i
- 3) programe za stjecanje školske ili stručne spreme koje izvode prema posebnim nastavnim planovima i programima.

Prekvalifikacijom se nakon završenog srednjeg obrazovanja omogućava stjecanje druge vrste školske ili stručne spreme iste razine obrazovanja. Programe prekvalifikacije i programe osposobljavanja i usavršavanja samostalno donose ustanove koje ih izvode (srednje škole, otvorena i pučka sveučilišta). Troškove ovih programa snose sami polaznici, poduzeća ili organizacije čiji su djelatnici, odnosno Zavodi za zapošljavanje za nezaposlene.

2.5. *Više i visoke škole*

Više i visoko školstvo organizira se u obliku visokih učilišta, koja ustrojavaju i vode studije, znanstveni, visokostručni i umjetnički rad. Visoka učilišta su ustrojena na više načina, tako da mogu samostalno djelovati, ili povezana s drugim visokim učilištima u posebnim institucijama. Postoje sljedeći oblici njihova ustroja:

- 1) **sveučilišta** - ustrojavaju i vode sveučilišne znanstvene i visokostručne studije, znanstveni i visokostručni rad,
- 2) **veleučilišta** - visoka učilišta koja ustrojavaju i vode stručne studije, i razvijaju visokostručni, a iznimno i znanstveni rad,
- 3) **fakulteti** - visoka učilišta u sastavu sveučilišta koja ustrojavaju i vode stručne studije, znanstveni i visokostručni rad,
- 4) **umjetničke akademije** - visoka učilišta u sastavu sveučilišta koja ustrojavaju i vode sveučilišne studije, znanstveni i umjetnički rad, te
- 5) **visoke škole** - visoka učilišta u sastavu ili izvan veleučilišta koja ustrojavaju i vode stručne studije i visokostručni rad.

Visoka učilišta mogu biti javna (kojih je kod nas još uvijek najveći broj), vjerska ili privatna. Do sada u Republici djeluju samo dvije privatne visoke škole "s pravom javnosti"⁴, koje se financiraju školarinom polaznika.

Druga je značajna razlika između visokih učilišta u pogledu izvedbe stručnih, odnosno sveučilišnih studija:

- a) stručni studiji osposobljavaju za visokostručni ili umjetnički rad, a
- b) sveučilišni studiji pored osposobljavanja studenata za visokostručni ili umjetnički rad, pripremaju ih i za znanstveni rad.

Sveučilišni studiji ustrojavaju se i vode kao:

- 1) dodiplomski studiji,
- 2) poslijediplomski stručni studiji,
- 3) poslijediplomski umjetnički studiji, i
- 4) poslijediplomski znanstveni studiji.

Stručni dodiplomski studiji traju najmanje dvije godine. Sveučilišni dodiplomski studiji traju od 4 do 6 godina, a poslijediplomski studiji traju od 2 do 3 godine.

Nastava na dodiplomskom studiju može biti organizirana kao redovita i izvanredna, pri čemu kod redovite nastave država u cijelosti snosi troškove školarine za visinu upisne kvote koju smatra potrebnom za društvo. Studenti koji steknu uvjete za upis izvan upisne kvote odobrene od strane Ministarstva, kao i studenti na izvanrednim dodiplomskim studijima, plaćaju svoj studij bez participacije države. Upisi se vrše selekcijom pristupnika na bazi uspjeha postignutog u srednjoj školi i znanja koje kandidat pokaže u posebnom razredbenom postupku.

Nastavni plan donosi visoko učilište, a nastavne programe stručna tijela sveučilišta i veleučilišta, te nastavnička vijeća za visoke škole.

⁴ To su privatna Visoka škola za menadžment u Dubrovniku i Visoka glazbena škola u Lovranu.

Visoka učilišta ustrojena su po načelu akademske samouprave i akademskih sloboda. Njima upravljaju sljedeća tijela: fakultetom upravlja dekan na čelu s fakultetskim vijećem, veleučilištem rektor uz upravno i stručno vijeće, a visokom školom izvan veleučilišta vijeće s dekanom na čelu. Sveučilišna tijela su upravno vijeće, rektor i sveučilišni senat. Sveučilište vodi rektor, a njime upravlja upravno vijeće u čijem radu sudjeluje rektor. Sveučilišnim senatom, koje je stručno tijelo, predsjedava i vodi ga rektor. O zajedničkom interesu, djelovanju i razvoju svih visokih učilišta odlučuje se konsenzusom u Rektorskom zboru, čiji su članovi rektori sveučilišta i veleučilišta.

Visoka učilišta se financiraju iz sredstava koja se u proračunu države izdvajaju za visoko školstvo i znanstveni rad, od školarina i stipendija, te iz drugih izvora u skladu s djelatnošću učilišta, kao što su različite znanstvene ili stručne usluge koje daju kao visokostručne ustanove na tržištu.

Hrvatska ima četiri sveučilišta. Najstarije je Sveučilište u Zagrebu (osnovano 1874. g.), zatim Sveučilište u Rijeci (1973. g.), Sveučilište u Splitu (1974. g.) i Sveučilište u Osijeku (1975. g.). Svako od ovih sveučilišta, pored najvećeg broja visokih učilišta smještenih u samom sveučilišnom središtu, ima disperzirana svoja visoka učilišta i u drugim gradovima koji gravitiraju sveučilišnom centru.

2.6. Specijalne škole

Odgoy i obrazovanje djece sa smetnjama u razvoju sastavni je dio cjelokupnog odgojno-obrazovnog sustava, s ciljem njihova osposobljavanja za aktivan i što prirodniji život i rad. Od 80-ih godina došlo je u nas do kvalitativnih pomaka u zakonodavstvu i praksi detekcije, dijagnostike i ranog tretmana, te obuhvata djece s teškoćama u razvoju u redovite i posebne predškolske ustanove, a potom i njihova uključivanja u osnovne i srednje škole.

Od toga doba djeca s blažim teškoćama u razvoju pohađaju redovite predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, uz primjenu posebnih individualiziranih tretmana njihove socijalne integracije, emocionalnog i intelektualnog razvoja. U ovim ustanovama djeca s teškoćama u razvoju rade po prilagođenim programima, uz češći kontakt stručnjaka iz stručno-razvojne službe, osobito defektologa.

Posebnu poteškoću u radu redovitih osnovnih i srednjih škola s djecom s teškoćama u razvoju stvara nekompletnost stručno-razvojnog tima. Dok je školski neuspjeh, pomanjkanje radnih navika, blaže teškoće u ponašanju, strah od škole, probleme u komunikaciji na relaciji učenik-učitelj i slične poteškoće moguće sanirati adekvatnim stručnim pristupom pedagoga i psihologa, koji su

najčešći stručnjaci u stručno-razvojnom timu škole, dotle je teže smetnje u razvoju djece nemoguće uspješno tretirati bez intenzivnijeg rada defektologa različitih profila. Kako škole nemaju dovoljno defektologa za rad s ovom djecom, preduvjet kvalitetnijeg tretmana ove djece u redovitim školama jest bolje multidisciplinarno ekipiranje stručno-razvojnih timova, s osobitim naglaskom na pojačanom angažiranju defektologa.

Osim toga, dodatni problem predstavlja nedovoljna pripremljenost učitelja i neadekvatno vrednovanje njihova rada s ovom djecom, kao i preveliki broj učenika u odjeljenjima, što otežava individualizaciju pristupa.

Djeca s težim smetnjama u razvoju, odnosno djeca sa spletom različitih poteškoća, uključuju se u rad specijalnih predškolskih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih ustanova. U njima se, pod intenzivnim nadzorom socijalnih pedagoga-defektologa i stručnjaka drugih profila, potiče psiho-socijalni razvoj djece s različitim oblicima težih smetnji u razvoju. Odgojno-obrazovni tretman djece s teškoćama u razvoju u ovim ustanovama maksimalno je prilagođen potrebama i mogućnostima svakog djeteta.

Osim toga, za djecu s težim oblicima nekih smetnji u razvoju, kao što su smetnje vida i sluha, postoje specijalizirane ustanove za odgoj i obrazovanje u većim centrima, za svaki od ovih oblika smetnji posebno.

U nekim školama djeca borave i rade jedan dio dana, a u drugima su trajno smještene. Elementarno znanje i vještine postupno se usvajaju, uz permanentno praćenje i prilagođavanje novih zahtjeva onome što je već postignuto. Rast i razvoj djece sa smetnjama u razvoju trajno se multidisciplinarno opserviraju različitim istraživačkim instrumentima, kako bi se što uspješnije unaprijedio njihov život i rad.

2.7. Obrazovanje odraslih

Sve je veći raskorak između obrazovanja odraslih u nas i u razvijenom dijelu svijeta. Institucionalno obrazovanje odraslih u nas uglavnom služi stjecanju formalne školske kvalifikacije ili prekvalifikaciji polaznika. Pučka i otvorena sveučilišta, te osnovne i srednje škole organiziraju obrazovanje odraslih putem različitih tečajeva usmjerenih prije svega stjecanju određenih kvalifikacija, rezultat kojih je svjedodžba.

Interes i za ovakvim oblikom obrazovanja smanjuje se zbog velike nezaposlenosti, pri čemu poduzeća mogu birati stručnjake različitih profila. Osim toga, sve više ljudi ima završeno obrazovanje za neko zanimanje, a i svjedodžba u nekim strukama sve više gubi na značenju (osobito za niže profile stručnjaka, kojima su upravo ponuđeni ovi tečajevi), budući da poduzeća sve

više traže ljude koji znaju raditi određeni posao, bez obzira na njihovu formalnu naobrazbu.

Dodatan problem u obrazovanju odraslih u nas predstavlja i to što ovi oblici obrazovanja najčešće "preslikavaju" model redovitog obrazovanja mlađe školske populacije, što je neprimjereno odraslim polaznicima, koji imaju drugačije potrebe i mogućnosti učenja, te različito predznanje i prijašnje kvalifikacije.

Institucionalni oblici obrazovanja odraslih rijetko se odnose na osposobljavanje i usavršavanje postojeće razine znanja i vještina, a još manje na zadovoljenje polaznikovih intrinzičnih motiva. Kod nas još uvijek dominira mišljenje kako sa završetkom školovanja završava i čovjekovo obrazovanje, čime se ostaje u okvirima tradicionalnog obrazovanja, zanemarujući permanentno obrazovanje kao novu obrazovnu koncepciju razvijenog svijeta.

Permanentno obrazovanje kao nova koncepcija obrazovanja kod nas funkcionira jedino među najobrazovanimijim dijelom stručnjaka različitih profila, kod kojih je pitanje doživotnog obrazovanja istovremeno i pitanje zadržavanja postojećeg obrazovnog, a s tim u vezi i egzistencijalnog statusa.

2.8. Tranzicija kao temeljna karakteristika hrvatskog školstva

Hrvatska je zemlja u tranziciji, na prijelazu iz monolitnog u pluralno suvremeno evropsko društvo slobodnoga tržišta. Tranzicija pretpostavlja gospodarsku, kulturnu, znanstvenu, političku i svaku drugu preobrazbu zemlje propitivanjem temeljnih vrijednosti, ciljeva, svrhe i puteva prelaska iz staroga u novo.

Na tom putu iz starog u novo posebnu ulogu ima tranzicija sustava školstva, kao organiziranog oblika odgoja i obrazovanja. Njegove promjene moraju biti u vlasničkoj, idejnoj, organizacijskoj i svakoj drugoj pluralizaciji, u permanentnom otvaranju novih obrazovnih šansi, u školi "otvorenih programa", u kojoj će se njegovati učenikova posebnost i nadarenost u novom, demokratskom ambijentu.

Sustav školstva treba utemeljiti na novoj informatičkoj paradigmi, humanističkoj orijentaciji i koncepciji permanentnog obrazovanja, koja će na decentraliziranoj strukturi odgojno-obrazovnih, upravljačkih i financijskih odnosa voditi njegovoj demokratizaciji.

Dakako, takvu preobrazbu mora pratiti istovremeno oslobađanje cjelokupnog društva od recidiva prošlosti, kao što su: politički praksis (koji se tek formira na novim, demokratski utemeljenim vrijednostima), postojeći sustav vrijednosti (još uvijek opretečen balastom prošlosti), sporost i nesnalaženje

znanosti (osobito društvenih, koje tromo reagiraju na izazove suvremenog društva), okoštaloš industrijske sheme škole (koja petrificira tradicionalnu koncepciju obrazovanja), nerazvijeno gospodarstvo (koje teško održava korak s evropskim okruženjem), te razne druge naslijeđene proturječnosti i dileme suvremenog društva (Školstvo..., 1993, 270).

Da bi se krupnijim koracima prišlo tranziciji sustava školstva, potrebno je shvatiti njeno značenje, te sublimirati sve društvene snage u pravcu nužnih promjena, trajno vrednujući njihove dosege u praksi i komparirajući ih s iskustvima drugih, razvijenih evropskih zemalja. Pri tome taj put predstavlja permanentni napor i borbu između starog i novog, u kojoj se na svim poljima treba pružiti podrška inovacijama koje će voditi u istaknutom pravcu.

3. Glavna obilježja nizozemskog sustava školstva

Nakon prikaza temeljnih naznaka nizozemske države i društva, s posebnim naglaskom na opće prilike u sustavu školstva, u nastavku ovoga poglavlja dat će se osnove nizozemskih školskih podsustava: predškolskih ustanova i osnovnog školstva, srednjeg školstva, višeg i visokog školstva, specijalnog školstva i obrazovanja odraslih. Na kraju će se naglasiti značenje multikulturalizma kao temeljne karakteristike nizozemskog sustava školstva.

3.1. Opći obrisi države i društva

Nizozemska je mala, gusto naseljena zemlja na sjeverozapadu Evrope, visokog životnog standarda i stupnja demokracije, koja se razvijala usporedo s drugim zapadnoevropskim zemljama. Nekad jaka pomorska i kolonijalna velesila (Rotterdam je još uvijek najveća luka svijeta), danas jedna od najrazvijenijih zemalja svijeta, po svom svjetonazoru i bogatstvu različitosti koje njeguje najbližnja je Sjedinjenim Američkim Državama od svih evropskih zemalja. Članica je Evropske zajednice od njena osnutka, s kojom gospodarski i kulturno tijesno surađuje u asocijaciji Benelux, s Belgijom i Luxemburgom.

Ustavom od 17. 02. 1983. godine Kraljevina Nizozemska je država parlamentarne demokracije i ustavne monarhije, na vlasti koje je dinastija Orange-Nassau. Smještena je u sjevernonjemačkoj nizini, koja prema jugoistoku prelazi u ogranke Ardena, uz nisku i pješčanu obalu Sjevernog mora, prostirući se na površini od 33.939 km², s 41.526 km² unutarnjih voda. Nizozemska je podijeljena na 12 provincija, koje se dijele na 647 općina, s

razmjerno velikim ovlastima lokalne samouprave. Glavni grad je Amsterdam, a sjedište vlade je u Den Haagu.

Prema službenom registru za 1993. godinu Nizozemska ima 15.239.182 stanovnika ili 364 st./km² (446 st. na 1 km² kopnene površine). Nizozemska je treća najgušće naseljena evropska zemlja. Glavninu stanovništva čine Nizozemci (95,2%/1992. g.), narod nastao stapanjem germanskih plemena Friza, Sasa, salijskih Franaka, Batavaca i keltskih Belga. U Nizozemce se ubrajaju i Flamanci i Frizijci iz Nizozemske, a zbog rano uspostavljenog principa vjerskih sloboda u Nizozemsku su se naseljavali francuski Hugenoti i Židovi iz Španjolske i Njemačke i dr. U 20. stoljeću val naseljavanja se nastavio ekonomskom imigracijom iz bivših nizozemskih kolonija i drugih evropskih zemalja.

Prema vjeroispovijesti 33% stanovništva su rimokatolici, 23% protestanti, 3,2% muslimani, 4,5% drugih vjeroispovijesti i 32,6% nereligioznih.

Prosječni godišnji porast stanovništva iznosi 0,7% (1989-94. g.), a rezultat je relativno visokog prirodnog priraštaja (4,2%/1992-93. g.). Nizozemska populacija je u prosjeku stara: u dobi do 14 godina života je 18,3%, od 15 do 59 godina 63,1%, a u dobi od 60 i više godina 17,6% stanovništva (1993. g.).

Nacionalni prihod iznosi 340 milijardi američkih dolara (1995. g.), odnosno 22.000 am. dolara bruto nacionalnog dohotka po stanovniku, od čega je 36% zaradila trgovina, 28% usluge, 20% industrija, 6% graditeljstvo i 5% poljoprivreda. Posebno se ističe izvozom cvijeća ("zemlja tulipana"), držeći 65% svjetskog izvoza te robe. I prema gospodarskoj strukturi stanovništva Nizozemska je vrlo razvijena zemlja: u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu zaposleno je 4,5%, u industriji, rudarstvu i građevinarstvu 24,7%, a u uslužnim djelatnostima čak 70,8% aktivnog dijela stanovništva. Srednja godišnja stopa rasta za razdoblje 1983-95. g. je 3,1%, a stopa nezaposlenosti 5,1% (1995. g.). Novčana jedinica je Nizozemski gulden (Atlas..., 1997, 402-405).

Školski sustav u Nizozemskoj ogledalo je cjelokupnog stanja zemlje. Politika permanentnog obrazovanja provlači se kroz čitav sustav, a otprilike 70% školskog sustava je u privatnim rukama. Visoko školstvo pohada oko 60% mladih ljudi u dobi od 19 do 24 godine. Od početka 80-ih godina provodi se program primjene informacijskih tehnologija u visokom školstvu uz izdvajanje velikih finansijskih sredstava.

Značajan broj odraslih stanovnika također je uključen u obrazovanje kroz različite vrste škola, te različite oblike i sadržaje obrazovanja. U Nizozemskoj se tako može ići u školu u bilo kojoj dobi, bez obzira da li osoba ima 4, 40 ili 80 godina, pri čemu se često nije lako odlučiti između velikog broja različitih programa.

Nizozemska izdvaja 8,4% nacionalnog proizvoda za sustav školstva (1977. g.) (Nikolić, 1984, 117) pri čemu više od 1% nacionalnog proizvoda ide samo na investicije u obrazovanju, što omogućuje visok standard školstva i za evropske prilike. Po stopi izdvajanja i strukturi njene distribucije Nizozemska spada među najrazvijenije zemlje svijeta (Europska..., 1995, str. 125).

Škole provode programe obrazovanja za različite životne potrebe: obrazovanje za demokratski građanski život, za životni poziv, za nove tehnologije, za ekologiju, obrazovanje za međunarodnu suradnju i razumijevanje i dr.

Minimalnu obrazovnu razinu u ovako disperziranu sustavu školstva čuva nacionalni kurikulum, kao standard potrebnih znanja koje moraju usvojiti svi učenici, bez obzira na školu i program koji pohađaju. Težište nastave je na nizozemskom jeziku, stranim jezicima (intenzivno se uče najmanje tri strana jezika), domovinskom odgoju, matematici, te tjelesnom i zdravstvenom odgoju. Pored toga ponudeni su brojni izborni i fakultativni programi, te niz slobodnih aktivnosti.

3.2. Predškolske ustanove i osnovne škole

U Nizozemskoj se sva djeca s navršenom 4. godinom života mogu upisati u osnovnu školu, a obvezno se upisuju s 5 godina. Tako su povezane "mala škola" i osnovna škola u jedinstvenu školu od 4 do 12 godina djetetova života, što je promijenilo ustrojstvo, program i metodiku rada u školi. Naime, djeca odmah ne počinju učiti čitanje, pisanje i matematiku u 1. razredu, već njime dominira igra, a s igre na učenje prelazi se tek kada dijete samo osjeti interes za učenje (Europska..., 1995, 25). Početni pedagoški zadatak škole je adaptacija djeteta na rad i učenje nizozemskog jezika.

Studij predškolskih odgajatelja provodi se paralelno sa studijem učitelja, po jedinstvenom programu za rad s djecom od 4. do 12. godine djetetova života. Traje 4 godine, s tim da je u prvoj godini program početnog pedagoško-psihološkog obrazovanja. Za razliku od jedinstvenog profila predškolskog i osnovnoškolskog učitelja, srednjoškolski učitelji pohađaju jednogodišnje profesionalno obrazovanje. Tjedno nastavno opterećenje učitelja je 25 sati, a prosječno trajanje jednog nastavnog sata 50 minuta (trajanje nije strogo propisano).

Osnovno školovanje traje 6 godina, a obvezno 10 godina (do 16. godine života), pri čemu se u posljednjoj godini izmjenjuju nastava i praksa. Tako se u Nizozemskoj ne izjednačava osnovno i obvezno školovanje kao u Hrvatskoj, već se obvezno školovanje produžava i na srednju školu. Stoga nakon završetka

osnovne škole djeca moraju izabrati srednju školu, pri čemu učitelji i ravnatelji savjetima pomažu učenicima i roditeljima/starateljima.

Pohađanje nastave drži se vrlo bitnim, tako da učenik nikad ne smije izostati bez valjana razloga. Roditelj/staratelj mora obavijestiti učitelja o razlozima izostanka, a u slučaju da nema obrazloženja o dužem izostanku djeteta, ravnatelj konzultira školskog savjetnika za izostanke (specijalizirani profil pedagoga). Roditelji/staratelji mogu biti kažnjeni i novčanom kaznom, pa čak i sudskom tužbom u slučaju izbjegavanja slanja djeteta u školu.

Osnovne škole financira Vlada: zgrade, učiteljske plaće, udžbenike, radne priručnike. Ma koliko bile raznolike, sve osnovne škole imaju ujednačene temeljne obrazovne sadržaje. Naime, zakon određuje koje predmete škola mora podučavati. Međutim, način, metode poučavanja i udžbenici po kojima će se raditi stvar su samih škola. Postoje razredi gdje se s većim grupama učenika radi frontalno, ali je sve više i onih koji rade u malim skupinama i individualno. Pri tome se polazi sa stajališta da nema dvoje djece koja su identična po mogućnostima, interesima, tempu rada i dr.

Sve škole u programu rada imaju čitanje, pisanje, razvoj govora, te učenje nizozemskog jezika i aritmetike. Njima se pridružuje zemljopis, povijest, znanost i prometna sigurnost. U nekim školama ovi predmeti se proučavaju zajedno, i u tom se slučaju zovu "okolišna znanja".

Postoje i sadržaji kojima je cilj naučiti vještine svojih ruku, tijela i glasa: gimnastika, slikanje, ručni alat, glazba i sl. Oni ne spadaju niti u jedan predmet posebno, već se provlače kroz cjelokupnu nastavnu građu.

Mnoge škole poučavaju i različite vrste religioznog obrazovanja. Isto tako, u nekim školama postoji i nastava iz materinskog jezika i kulture ("OETC") tijekom koje djeca porijeklom iz drugih zemalja mogu učiti jezik matične zemlje. Ovo obrazovanje nije obvezno, a organizira se jednim dijelom tijekom redovite nastave, a drugim dijelom izvan nje.

Svaka škola priređuje svoj propagandni prospekt, kojim upoznaje zainteresirane sa svim potrebnim informacijama o pravilima kojih se pridržava u radu, kako onih koji su zajednički za sve škole, tako i onih koji su specifičnost konkretne škole. Svaka škola sama odlučuje o vremenu početka i kraja nastave tijekom dana, s tim da se mora ispuniti zakonom propisani fond sati. Kako djeca iz nižih razreda imaju manji godišnji fond sati, nastava za njih najčešće započinje ujutro kasnije, imaju više odmora i slobodnih dana. Neke škole osiguravaju djeci prehranu, pri čemu roditelji/staratelji mogu vrijeme obroka provesti u školi zajedno s djecom.

Roditelji/staratelji prije upisa djece mogu posjetiti pojedine škole i informirati se od ravnatelja o njihovu načinu rada, te tako lakše donijeti odluku o upisu svoga djeteta. Pored toga, roditelji/staratelji mogu sami pokrenuti

osnivanje osnovne škole. Ako ima dovoljnog interesa za školu, te ukoliko se odabrani učitelji drže zakonskih odredbi, Vlada će školu financirati.

Isto tako, postoje i osnovne škole čiji su osnivači ljudi različitih religijskih svjetonazora i pedagoških pristupa: rimokatoličke škole, islamske, protestantske, hinduske, židovske škole, Montessori škole, Dalton-plan, Jena-plan, Freinetove, Rudolf-Steinerove škole itd.

Osnovno školovanje je u načelu besplatno, ali gotovo sve škole traže od roditelja/staratelja da sudjeluju u troškovima sportskih aktivnosti, izleta, zabava i sl. Ti troškovi se kreću u granicama od 50 do 100 nizozemskih guldena godišnje (od 157 do 314 kuna) po svakom djetetu. Međutim, ukoliko roditelji/staratelji ne plate predviđenu svotu, djeca ipak neće biti isključena iz programa. Uobičajeno je isto tako da roditelji/staratelji sudjeluju u radu škole svojim prijedlozima putem posebnog tzv. sudjelujućeg vijeća u koje se svake druge godine biraju njihovi predstavnici.

Djeca iz škole redovito donose kući izvještaje o svom napretku u pojedinim predmetima. U ocjenjivanju se većinom koristi skala od 1 do 10, pri čemu je 1 najniža, a 10 najviša ocjena. Pri tome učenik može iz nekog predmeta dobiti ocjenu 6, što se smatra relativno slabim uspjehom, a može čak na kraju godine imati i ocjenu 1, pa ipak upisati viši razred. Naime, škole rade po bodovnom sustavu, te ako konačni zbroj bodova-ocjena iznosi najmanje 35, učenik upisuje sljedeći razred. Ocjene o vladanju i napredovanju, koje zaokružuju cjelokupnu sliku o učeniku, opisne su.

3.3. Srednje škole

Srednjoškolsko obrazovanje traje od završetka osnovne škole, većinom s 12 godina, do 16.-17. godine života. Ako učenik u istaknutoj dobi pohađa pojedini program srednje škole, roditelji/staratelji ne plaćaju školarinu (osim troškova ekskurzija, izleta i zabava). Međutim, kada učenik preraste 16 godina, a još uvijek je u srednoj školi, sam snosi troškove školovanja, uz selektivne socijalne olakšice.

Pri izboru škole uzima se u obzir dotadanje napredovanje učenika i zvanje koje namjerava izabrati. Budući da u ovoj dobi mnoga djeca još uvijek ne mogu jasno odlučiti što žele biti kad odrastu, srednja škola nakon I. godine daje savjete učenicima kako izabrati najbolji pravac budućeg školovanja.

Učenik ima mogućnost natjecanja u svim srednjim školama, a svaka škola vrši selekciju među prijavljenima. Pri tome se ponajprije razmatraju ocjene i preporuke osnovne škole iz koje je učenik došao. Za MAVO, HAVO i VWO vrste srednjih škola (o kojima će više riječi biti kasnije) postoje i dodatni

kvalifikacijski ispiti. Budući da unutar svakog od ovih tipova škola postoji čitav niz škola u koje se učenik može upisati (pogotovo u gradovima), a koje se opet međusobno razlikuju, škole organiziraju tzv. otvorene dane, kada roditelji/staratelji i učenici mogu posjetiti školu za koju su zainteresirani, prije konačne odluke o prijavljivanju za upis. Isto tako, i srednje škole izdaju vlastite propagandne prospekte o upisu, troškovima i uvjetima pohađanja škole koji su dostupni i u svim poštanskim uredima u zemlji.

Profesionalna orijentacija u nizozemskom školskom sustavu vrlo je razvijena i radi putem ureda za izbor zanimanja, izdavanja prospekata, novina i na razne druge načine. Njen značaj posebno dolazi do izražaja zbog relativno ranog izbora profesije kod mladih (12. g.) i bogatstva programa koje učenici mogu birati za svoje obrazovanje.

Srednje škole nude isto tako i poseban stručni kadar za pomoć učenicima koji dolaze iz drugih država. Na samom početku ova se djeca obrazuju u posebnim odjeljenjima, uz ubrzano učenje nizozemskog jezika, kako bi se što prije uključila u raznovrsne obrazovne programe srednjih škola.

Svi srednjoškolski programi moraju započeti s **temeljnim srednjim obrazovanjem**. Temeljno srednje obrazovanje uvedeno je prije nekoliko godina kao nezaobilazna osnova svih vrsta srednjih škola, a sadrži sljedeće predmete: nizozemski jezik, francuski i njemački jezik, povijest, građansko i državno pravo, zemljopis, ekonomija, matematika, fizika i kemija, biologija, društvene i životne vještine, tehnologija, tjelesno obrazovanje, te dva predmeta po izboru od sljedećih: crtanje, obrti, tekstilni obrti, ples i drama (Vocational..., 1994, 15-16). Pored toga, svakoga tjedna škole imaju posebnih 7 sati nastave koje programski organiziraju samostalno. Tu uglavnom prevladava religiozno obrazovanje, tri živa strana jezika, latinski jezik ili tehnologija. Premda svaka škola daje mogućnost pohađanja i više od 15 predmeta, nabrojanih 13 i dva predmeta po vlastitom izboru obvezni su dio temeljnog srednjeg obrazovanja.

Iako je ovaj dio srednjih škola programski ujednačen, učenici paze pri upisu škole na njen način rada, budući da se dužina temeljnog srednjeg obrazovanja razlikuje (od 2 do 4 godine), a tempo rada i širina znanja isto tako osjetno variraju.

U srednjim školama rade različite vrste učitelja, koji uz obrazovne posebno rješavaju i odgojne probleme mladih. Sve više škola ima i specijalizirane pedagoge koji su odgovorni za pomoć učenicima sa specifičnim poteškoćama u školi ili kod kuće, a zovu ih školski savjetnici.

Srednje škole daju osnove i za rad i za nastavak školovanja. Ako učenik želi nastaviti studij, on već u srednjoj školi bira predmete koji će ga intenzivni-

je pripremati za nastavak školovanja. Istovremeno, učitelji pribavljaju informacije o vrstama obrazovanja i zvanja koji su najpogodniji za pojedine učenike.

Srednje škole vodi ravnatelj, uz pomoć svog zamjenika.

Odmah nakon završetka temeljnog srednjeg obrazovanja učenik bira između sljedećih vrsta programa:

- a) mlađe opće srednje obrazovanje (MAVO),
- b) starije opće srednje obrazovanje (HAVO),
- c) predvisoko obrazovanje (VWO),
- d) pretprofesionalno obrazovanje (VBO),
- e) individualizirano obrazovanje za zanimanje (IVBO),
- f) vježbanje za zvanje,
- g) naukovanje, ili
- h) starije srednje profesionalno obrazovanje (MBO).

Mlađe opće srednje obrazovanje (MAVO) traje 4 godine. Na početku zadnje godine mora se izabrati šest posljednjih ispitnih predmeta, koji trebaju uključivati nizozemski i još jedan strani jezik. Ispiti se mogu polagati na dvije razine: C i D. C razina je lakša, a D teža. Da bi se postigla MAVO diploma tri od šest predmeta uvijek moraju biti savladani na D razini. Diploma s nekim predmetima na C razini može osposobiti za upis u napredni MBO program, a učenik koji želi nakon MAVO nastaviti HAVO program, mora polagati ispite D razine u svim predmetima. Osim razine važan je i izbor predmeta, budući da se on prilagodava kasnijem obrazovanju odnosno radu, tako da se među učenicima program znatno razlikuje s obzirom na osobno usmjerenje (učenik koji želi nastaviti obrazovanje ili raditi u zdravstvu izabrat će drugačije predmete od onoga koga zanima npr. tehnika).

Nakon završena MAVO programa nekoliko je mogućnosti:

- 1) upisati starije opće srednje obrazovanje (HAVO), pri čemu učenici s D razinom MAVO diplome mogu odmah upisati četvrtu godinu HAVO programa,
- 2) upisati starije srednje obrazovanje za zanimanje (MBO),
- 3) upisati naukovanje, ili
- 4) početi raditi u usporedu uvježbavati struku uzimanjem večernjih sati.

Starije opće srednje obrazovanje (HAVO) traje 5 godina. Učenici koji žele ići na više profesionalno obrazovanje (HBO) na kraju treće godine biraju skupinu od 6 ispitnih predmeta koji moraju sadržavati nizozemski i jedan strani jezik. Izbor predmeta je od velike važnosti, jer učenici trebaju različite predmete za kvalifikaciju u različitim HBO programima. Na primjer, upisni uvjeti za mnoge programe uključuju matematiku i fiziku, pa ih učenik mora prethodno odslušati da bi upisao željeno obrazovanje.

Učenicima u izboru pomažu predmetni i školski učitelji (specijalizirani pedagozi) za profesionalnu orijentaciju.

Kada učenik svlada ovaj program, ima sljedeće mogućnosti:

- a) nastaviti obrazovanje na koledžu - više profesionalno obrazovanje (HBO),
- b) upisati petu godinu predvisokog obrazovanja (VVO), ili
- c) zaposliti se i pripremati za karijeru uzimanjem večernjih sati.

Predvisoko obrazovanje (VVO) ili **predsveučilišno obrazovanje srednjoškolski** je program koji najduže traje - šest godina, i priprema učenike za upis na sveučilište. Dvije su vrste ovih škola: *gymnasium* i *atheneum*.

Obje vrste škola često su međusobno kombinirane škole, koje se zovu još i liceji. Tijekom četvrte godine VVO programa učenici biraju 7 ispitnih predmeta, koji uvijek moraju uključivati nizozemski i još jedan strani jezik.

Po završetku ovoga programa učenik može:

- 1) nastaviti studij na koledžu višeg profesionalnog obrazovanja (HBO) ili sveučilištu, ili
- 2) zaposliti se, te eventualno nastaviti obrazovanje za poziv putem večernjih sati.

Pretprofesionalno obrazovanje (VBO) četverogodišnji je program, koji učenicima istovremeno pruža opće obrazovanje i pripremu za upis na profesionalno (stručno) obrazovanje. Ipak, VBO nije dovoljan za karijeru. Tako npr. učenik može upisati ovaj program kao uspješan automehaničar, ali pravi program započinje nakon što izabere vježbanje za zanimanje unutar naukovnog sustava ili odabere kratki program starijeg profesionalnog obrazovanja (MBO).

VBO škole imaju 16 različitih odsjeka: građevnu tehniku, mehaniku, električni inženjering, motornu mehaniku, montažu, široku potrošnju, grafičku tehniku, prehrambenu tehnologiju, njegu zdravlja, kozmetiku i frizerstvo, modu i odjeću, trgovinu na malo, administraciju, komercijalizam, poljoprivredu i okoliš, te neke druge, dosta rijetke odsjeke.

Koji će se odsjeci realizirati u svakom od VBO programa, odlučuje Ministar. Svi ovi programi traju 4 godine i počinju temeljnim srednjim obrazovanjem, nakon kojega u 3. i 4. godini učenici upisuju predmete koji su im značajni za buduće zanimanje. Na kraju polažu ispite, na jednoj od tri moguće razine: A, kao najnižoj, B ili C razini (za matematiku postoji i D razina, koja je usporediva s D razinom u MAVO programu).

Apsolviranjem ovog programa učenik može:

- a) nastaviti pripremanje poziva kroz kratki tečaj MBO,
- b) stupiti u naukovanje, ili
- c) zaposliti se i uvježbavati za poziv uzimanjem večernjih sati.

Individualizirano obrazovanje za zanimanje (IVBO) je posebna vrsta programa namijenjena učenicima s različitim teškoćama u razvoju. Neki učenici ovaj program upisuju nakon završene osnovne škole, a neki dolaze iz specijalnih škola. Svakog učenika prije upisa opservira psiholog s timom drugih stručnjaka, te u skladu s rezultatima opservacije prilagođava se obrazovni program.

U ovom programu su razredi manji, tako da se više vremena radi s učenicima individualno, posebno vodeći računa o njihovim interesima i sposobnostima. I ovi prilagođeni programi započinju temeljnim srednjim obrazovanjem i traju 4 godine, pri čemu je 3. i 4. godina više usmjerena na neposredan rad. Na kraju 4. godine polažu se ispiti A i B razine, nakon kojih učenici mogu upisati naukovanje i pojedine oblike starijeg srednjeg profesionalnog obrazovanja (MBO).

Vježbanje za zvanje zapravo je završni dio srednjoškolskog obrazovanja učenika. Obrazovanje je obvezno još jednu godinu nakon 16. godine, ali kao *part-time*. Naime, djeca dva dana pohađaju školu, a ostale dane idu na neki tečaj, uvježbavaju se za poziv i sl.

Mogućnosti izbora ovog obrazovanja, odnosno vježbanja sljedeće su:

1) za srednje pretprofesionalno i mlađe opće srednje obrazovanje (VBO/MAVO)

- a) starije srednje profesionalno obrazovanje (MBO), ili
- b) naukovanje.

2) za starije opće srednje obrazovanje (HAVO)

- a) više profesionalno obrazovanje (HBO),
- b) starije srednje profesionalno obrazovanje (MBO), ili
- c) naukovanje.

3) za predvisoko obrazovanje (VWO)

- a) sveučilišno obrazovanje, ili
- b) više profesionalno obrazovanje (HBO).

Naukovanje je završni oblik učenikova pripremanja za posao. Namijenjeno je svim mladim ljudima koji žele nastaviti uvježbavati struku. Naučnik (šegrt) i njegov voditelj potpisuju naukovni ugovor s nekom kompanijom ili drugom institucijom, na osnovi kojega naučnik 2 ili 3 godine uči posao. U tom vremenu naučnik jedan do dva dana u tjednu ide u školu radi daljnjeg svladavanja teorije zanata. Na kraju tečaja polaže se ispit. Ako ga položi, naučnik stječe potpunu kvalifikaciju za pojedini zanat. Za vrijeme naukovanja učenik prima zakonski određenu novčanu naknadu.

Ako je učenik stekao svjedodžbu u inozemstvu, škola pribavlja informacije o njenoj vjerodostojnosti i odlučuje o njegovu prijemu. I unutar

naukovnog sustava predviđena je pomoć za učenike koji su došli iz drugih država.

Programi naukovanja su besplatni do 18. godine života, a nakon toga se plaćaju. Pri tome treba naglasiti da neke kompanije ne uzimaju naučnike, već osnivaju vlastite škole i vježbaonice gdje se uči zanat pod nadzorom stručnjaka angažiranih u samoj kompaniji.

Starije srednje profesionalno obrazovanje (MBO) namijenjeno je učenicima koji su završili VBO, MAVO ili HAVO programe. MBO nudi četiri odsjeka:

- a) inženjerstvo i tehnologiju,
- b) komercijalni sektor,
- c) osobne i društvene uloge i zdravstvenu njegu, i
- d) poljoprivredu i okoliš.

Kriteriji upisa i sadržaji programa variraju od odsjeka do odsjeka. Cjeloviti MBO program traje 3-4 godine, a uključuje radno iskustvo i namještenje u kompaniji ili drugoj instituciji, što daje dragocjena početna radna iskustva učenicima.

Nizozemska poznaje i **Kombinirane srednje škole**. Radi se o kombinaciji dviju ili više vrsta škola pod jedinstvenom upravom. Obično su veće od ostalih, što daje određene prednosti: racionalnije korištenje opreme, povezivanje različitih struka, lakša mogućnost promjene programa za učenike zbog njihove veće dostupnosti, što isto tako nije rijedak slučaj. Tako npr. učenik iz HAVO programa, za kojeg se pokaže da ima većih mogućnosti i interesa, može prijeći u VWO program ili sl. bez ikakvih formalnih ograničenja.

3.4. Više i visoke škole

Ovaj dio Nizozemskog školskog sustava može se podijeliti u 3 kategorije:

- 1) više profesionalno obrazovanje na koledžima (HBO), za koje je uvjet upisa završen srednjoškolski program HAVO ili MBO i položen klasifikacijski ispit,
- 2) sveučilišno obrazovanje, za koje je uvjet upisa VWO i položen klasifikacijski ispit,
- 3) otvoreno sveučilište, za koje nema kvalifikacijskih niti klasifikacijskih uvjeta, osim minimalnih 18 godina starosti polaznika.

Više profesionalno obrazovanje na koledžima (HBO) rasprostranjeno je po cijeloj zemlji. Ono sadrži sljedeće smjerove:

- a) poljoprivredu,
- b) inženjerstvo i tehnologiju,
- c) ekonomiju,
- d) zdravstvenu njegu,
- e) socijalni i društveni rad,
- f) umjetnost, te
- g) pedagoško obrazovanje učitelja.

HBO program priprema studente za određenu profesiju, pri čemu u sklopu ovih 7 područja postoji više od 400 različitih programa. Programi su praktično usmjereni, tako da se teorijskom obrazovanju pridružuje namještenje na odgovarajućem poslu, na kojem se upoznaju sredstva za rad i stječe radno iskustvo.

Programi obično traju 4 godine, na kraju kojih diplomirani studenti stječu posebne titule, *baccalaureus* ili *ingenieur*, što je najniži akademski stupanj. Najduže razdoblje studiranja je 6 godina. Niz HBO programa može se pohađati polovicu vremena, nakon čega se studenti s visokim prosjekom ocjena, ponekad uz poseban ispit, mogu prebaciti na sveučilišni program.

Sveučilišno obrazovanje (WO) je ravnomjerno raspoređeno po cijeloj zemlji. Nizozemska ima 13 sveučilišta, među kojima su najstarija u Groningenu (1614. g.), Utrechtu (1616. g.) i Amsterdamu (1632. g.). Uvjeti upisa su prethodna diploma VWO programa ili položena prva godina HBO programa. Studenti odabiru program između otprilike 200 programa, s jako puno dodatnih varijacija.

Sveučilišno obrazovanje traje 4 godine, ali se može studirati i 6 godina zbog stjecanja većeg znanja. Neki programi međutim traju i duže od 4 godine. Tako je filozofija i stomatologija 5 godina, a medicina, farmacija i veterina 6 godina. Mnogi programi mogu se pohađati i navečer, uz samo pola uobičajenog vremena.

Svi sveučilišni programi završavaju diplomiranjem, nakon kojega se koristi neka od titula: *doctorandus* (*drs*), *ingenieur* (*ir*), *mrester* (*mr*), ovisno o vrsti programa. Školarina je obično vrlo visoka, i kreće se od 2.000 do 17.000 NLG (6.280 - 53.380 Kn) godišnje, pri čemu studenti s najvišim školarinama dobivaju povoljan državni zajam, koji otplaćuju nakon završetka studija.

Školovanje učenika i studenata u dobi od 18 do 27 godina isto tako subvencionira država, budući da spadaju pod tzv. studentsko financiranje, pri čemu se visina subvencija razlikuje s obzirom na to da li za vrijeme studiranja žive u vlastitom domu ili ne.

Tablica 1. *Visina državnih subvencija za srednjoškolsko i visokoškolsko obrazovanje u Nizozemskoj*

Vrste programa	Žive u svom domu		Žive izvan svoga doma	
	Nizozemski guldeni	Hrvatske kune	Nizozemski guldeni	Hrvatske kune
Specijalno obraz.	120	376	455	1.428
MAVO/VBO/IVBO	120	376	455	1.428
HAVO/VWO (4 g.)	120	376	455	1.428
HBO/sveučilište	225	706	560	1.758
MBO	165	518	500	1.570

Izvor: Weber-Ashlers, *Going to school in Netherlands*.

Otvoreno sveučilište (OU) spada u visokoškolsko obrazovanje namijenjeno odraslima, među kojima je najviše onih koji se školuju uz rad, pa nastavu mogu pohađati navečer ili vikendom. Moguće je i obrazovanje na daljinu, u kojem nema klasičnih predavanja, već studenti uče iz pisanih materijala, koriste centre za učenje, kompjutorske programe, videokasete i dr. Kada nastanu poteškoće u radu, mogu zatražiti i posebnu pomoć.

Otvorena sveučilišta također putem različitih propagandnih prospekata daju informacije o svom radu potencijalnim polaznicima. Pri upisu nema formalnih zahtjeva za prethodno obrazovanje, ali je dobro predznanje osnova uspjeha. Međutim, svakom je polazniku prepušteno da sam procijeni može li pratiti program, budući da ga sam i financira. Međutim, kod studenata mlađih od 18 godina koji žele pohađati otvoreno sveučilište, a iz objektivnih razloga ne mogu u cijelosti platiti školarinu, moguće je ishoditi olakšice putem regionalnih savjetodavnih studentskih centara.

Visina školarina je 280 NLG (879 Kn) po svakom kolegiju s nastavnim opterećenjem od 100 sati, a programi s 200 sati godišnje koštaju 560 NLG (1.758 Kn).

Programi su sastavljeni od manjih cjelina, od kojih se svaka može završiti za 1 godinu i 3 mjeseca. Programi se dijele na 7 područja: pravo,

ekonomija, poslovni studij, državna administracija, inženjerstvo, prirodne znanosti, te jezik, kultura, ponašanje i društvo, pri čemu postoji povezanost među programima, kao i suradnja među studentima različitih područja.

3.5. Specijalne škole

U svakoj osnovnoj školi postoje djeca koja ne mogu pratiti tempo napredovanja prosječne djece zbog poteškoća u razvoju. Nizozemska vlada podupire poseban program rada s ovom djecom, tako da se uz posebnu pomoć mnoga od njih relativno dobro snalaze u redovitim osnovnim školama.

Kako djeca s većim smetnjama u razvoju ne mogu pohađati redovite osnovne škole, s njima rade specijalne škole. Tako postoje specijalne škole za djecu sa smetnjama vida, sluha, govora, za tjelesno ometenu djecu, za kronično bolesnu i hospitaliziranu djecu. Postoje i specijalne škole za djecu koja zbog kombinacije različitih teškoća imaju većih problema u učenju (kombinacija tjelesnih, senzornih, intelektualnih i drugih teškoća).

U ovim školama programi prate redovite osnovnoškolske programe, koliko je kod svakog djeteta to moguće postići, odnosno prilagođavaju se djetetovim mogućnostima. Pored toga djeca uče i specijalne vještine koje će im pomoći da što je moguće samostalnije žive i rade.

Nizozemska ima vrlo razvijen sustav specijalnih ustanova za odgoj i obrazovanje, među kojima su najčešće vrste:

- a) **IOBK odjeli za predškolsko obrazovanje** djece s razvojnim teškoćama, koje su uglavnom povezane s LOM školama
- b) **LOM škole** za djecu s teškoćama u učenju i ponašanju,
- c) **MLK škole** za mentalno retardiranu djecu,
- d) **ZMLK škole** za više mentalnih poremećaja,
- e) **ZMOK škole** za djecu s nekoliko različitih smetnji, i
- f) specijalne srednje škole za djecu iznad 12 godina.

Postoje i posebni **PI instituti i odjeli** koji provode obrazovnu poduku za specijalne škole.

Prilikom djetetova prijema u neku od specijalnih škola dijete opservira tim stručnjaka, a roditelji/staratelji konzultiraju se s ravnateljem, psihologom, učiteljem i liječnikom, po potrebi i socijalnim radnikom, kako bi se za njega pronašlo najbolje rješenje.

Neka djeca odlaze u specijalnu školu samo kratko vrijeme, te se nakon pružene pomoći u rješavanju njihovih problema ponovno adaptiraju u redovite škole.

U specijalnim srednjim školama djetetu se pokušava pružiti pomoć, kako bi ga se vratilo u redovite srednje škole, a ako to nije moguće, priprema ga se za određenu vrstu posla. Nakon dvogodišnje specijalne srednje škole društvena sredina djetetu pokušava pronaći posao.

Obrazovanje u specijalnim školama je besplatno.

3.6. Obrazovanje odraslih

Postoji čitav niz tečajeva za školovanje odraslih, koji se organiziraju navečer ili vikendom.

Temeljno alfabetsko obrazovanje odraslih (čitavanje, pisanje i računanje) uglavnom pohađaju ljudi koji su odrasli u drugim zemljama prije nego što su došli u Nizozemsku. Međutim, postoji i određeni broj Nizozemaca koji su samo nekoliko godina pohađali školu, pa zbog pravopisnih problema, problema s izgovorom i sličnih poteškoća pohađaju spomenute programe. Neki programi su besplatni, a oni koji nisu svojom cijenom ne prelaze 60 NLG (188 Kn).

Za nezaposlene koji nemaju prijašnjih kvalifikacija postoje tečajevi za zanimanje i vježbaonički centri za odrasle. Više od 40 gradova u zemlji ima **Temeljni profesionalni obrazovni centar (PBUE)**, u kojem se odrasli vježbaju za zvanje bez prethodnih kvalifikacija, upoznavajući se s različitim vještinama koje tržište rada trenutno potražuje. Obrazovanje u tim centrima traje 1-2 godine, isključivo je praktično usmjereno, a troškovi obrazovanja isto tako ne prelaze 60 NLG godišnje.

Ovi centri sastavni su dio Vladine politike povećanja obrazovanosti i kvalifikacijske strukture stanovništva, te borbe protiv nezaposlenosti. Za odrasle se organiziraju i ranije opisani programi naukovanja, mlađeg općeg srednjeg obrazovanja, starijeg srednjeg profesionalnog obrazovanja, višeg profesionalnog obrazovanja i obrazovanja sveučilišnim programima. Veliki je broj odraslih Nizozemaca svih dobi koji se obrazuju uz rad.

Pored već nabrojanih redovitih puteva školovanja odraslih kroz različite programe, mnogi se i izvanškolski obrazuju u vlastitom domu, bibliotekama, muzejima, galerijama, glazbenim institucijama, umjetničkim radionicama i sl.

Postoje domovi koji okupljaju ljude tijekom vikenda i ljetnih dopusta; neki djeluju kao zatvoreni i ekskluzivni klubovi, a drugima je pristup slobodan.

Sve je više ljudi treće životne dobi koji u obilju slobodnog vremena, oslobođeni egzistencijalnih, obiteljskih, profesionalnih i drugih obveza poboljšavaju kvalitetu svoga života obrazovanjem. Vrlo često njime zadovoljavaju neke osobne interese i motive koje iz niza drugih razloga nisu uspjeli ostvariti ranije. Zato postoje i Sveučilišta za treću životnu dob s vrlo fleksibilnim programima. Dominantno obilježje toga obrazovanja nije u stjecanju kvalifikacije, već u osobnom zadovoljstvu.

I u Nizozemskoj postoji problem prilagodbe školskog sustava odraslima, a u neformalno obrazovanje odraslih uvelike su se uključili i masovni mediji, koji su danas značajan obrazovni činilac svih razvijenih obrazovnih društava. Tako je i u Nizozemskoj vrlo često teško odvojiti obrazovanje od života i rada, jer se uči svugdje, na svakom mjestu i u svim životnim situacijama.

3.7. Multikulturalizam kao temeljna karakteristika nizozemskog školstva

Nizozemsko stanovništvo je vrlo različitog etničkog porijekla, vjerskih i kulturnih obilježja. Od 60-ih godina ovoga stoljeća nizozemsko društvo, već bogato različitostima, zapljusnuo je val stranaca, kolonijalnih i ekonomskih migranata. Da bi se prilagodilo situaciji, integracija tih ljudi nastojala se što više olakšati nizom konkretnih mjera kao što su odgovarajući aranžmani u stanodavstvu, obrazovanju, zdravstvenoj skrbi, javnim službama na nacionalnoj i lokalnim razinama, velikim poduzećima. Pri tome je angažiran niz ustanova, kao što su Službeni savjetodavni odbor i Znanstveni komitet za vladinu politiku, koji proučavaju potrebe manjinskih skupina i rade na njihovu zadovoljavanju. Tako je čak dopušteno migrantima i glasovanje na lokalnim izborima u Nizozemskoj već nakon pet godina boravka u zemlji (Fase, 1994, 110).

Danas se aktualizira pitanje da li se ovim nastojanjem za promocijom kulturne različitosti i socijalne jednakosti moglo postići i više, budući da nezaposlenost, školski neuspjeh, te ukupna socijalna i kulturna oskudica pogađa u većoj mjeri upravo neke etničke skupine. Zato se posljednjim izvještajem Znanstvenog komiteta iz 1989. g. mobiliziraju starosjedilačke skupine i javne službe na stvaranju povoljnih i realističnih uvjeta za integraciju manjina u društveni život, kao što su bolje školovanje, obveza učenja nizozemskog jezika, poticanje pohađanja tečajeva i zaposlenja, specifična politika tržišta rada, poboljšanje informativnih službi i dr.

Kada je u pitanju multikulturalna politika, obrazovanju se daje primarna uloga, mada država izbjegava direktan snažniji utjecaj na školske poslove.

Tako je uređeno i olakšano prelaženje migranata iz školskih sustava iz kojih dolaze u nizozemski školski sustav, država daje sredstva za otvaranje razreda koji imaju za cilj svladavanje nizozemskog jezika za 1-2 godine, te usvajanje znanja o nizozemskom društvu i drugim školskim predmetima. U tim razredima učitelji su mahom istog etničkog porijekla, a kurikulum je u velikoj mjeri slobodan.

Isto tako, postoji široko područje kompenzacijskih programa koji su započeli još 1974. godine radi obračunavanja s nižim obrazovnim postignućima migrantske djece. Radeći na multikulturalnom odgoju i obrazovanju, obrazovnim programima promiče se kod polaznika pozitivan razvoj slike o sebi, preveniraju se predrasude diskriminacije i rasizma i potiče ubrzan kognitivan razvoj (Fase, 1994, 114).

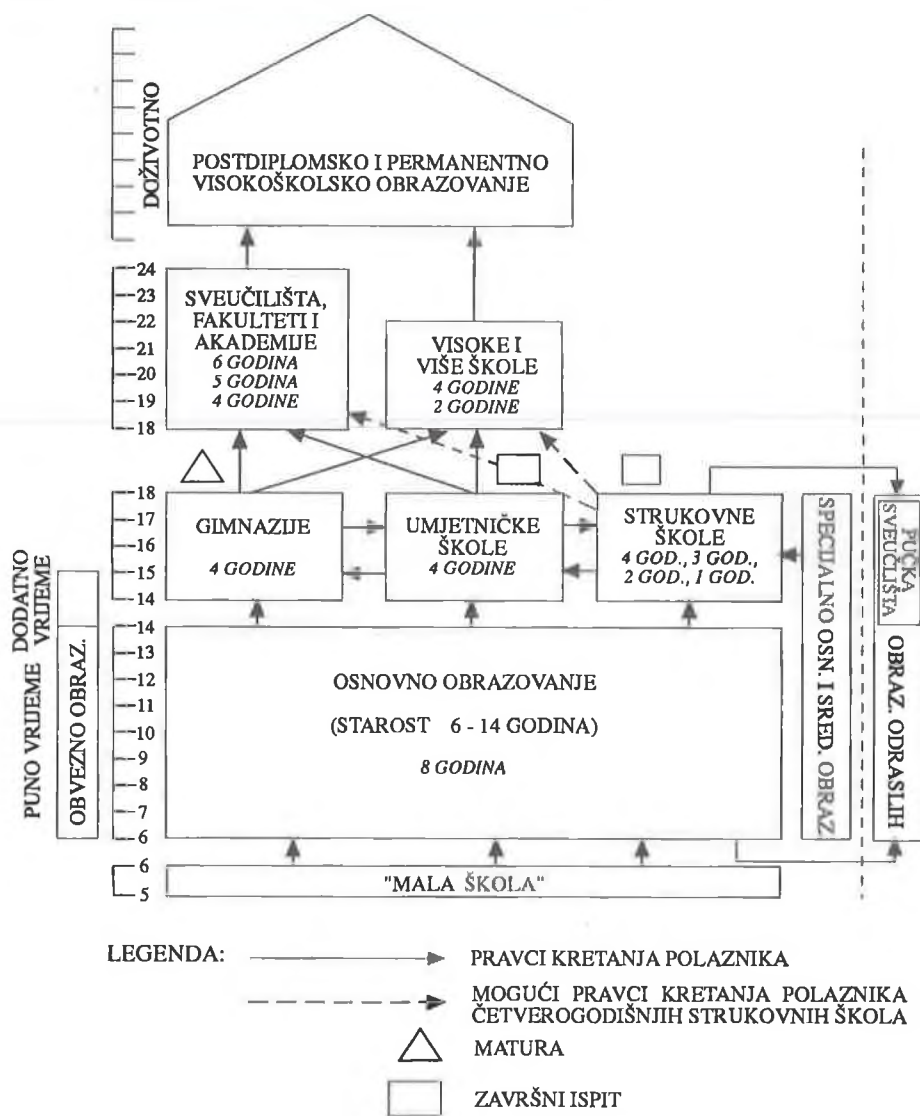
Politika multikulturalizma uzima u obzir razred, dob i etnička obilježja učenika, dajući osobiti naglasak na:

- a) programima za proučavanje učenika i razrednoj organizaciji,
- b) osnovama školskog kurikuluma,
- c) predškolskom obrazovanju i pripremi školskih programa,
- d) programima uključivanja roditelja/staratelja,
- e) adekvatnoj upotrebi bilingvalnih programa,
- f) nediskriminacijskim i potpornim ambijentima učenja,
- g) borbi znanjem protiv stereotipa o crnim školama, te
- h) programima za nadzor prekoračenja maksimalnog broja sati nepohađanja nastave i dokazima o redovitosti pohađanja nastave posebno za migrantske djevojčica, s obzirom na to da je kod nekih etničkih skupina taj problem osobito naglašen (De Frankijker-Kieviet, 1992, 80).

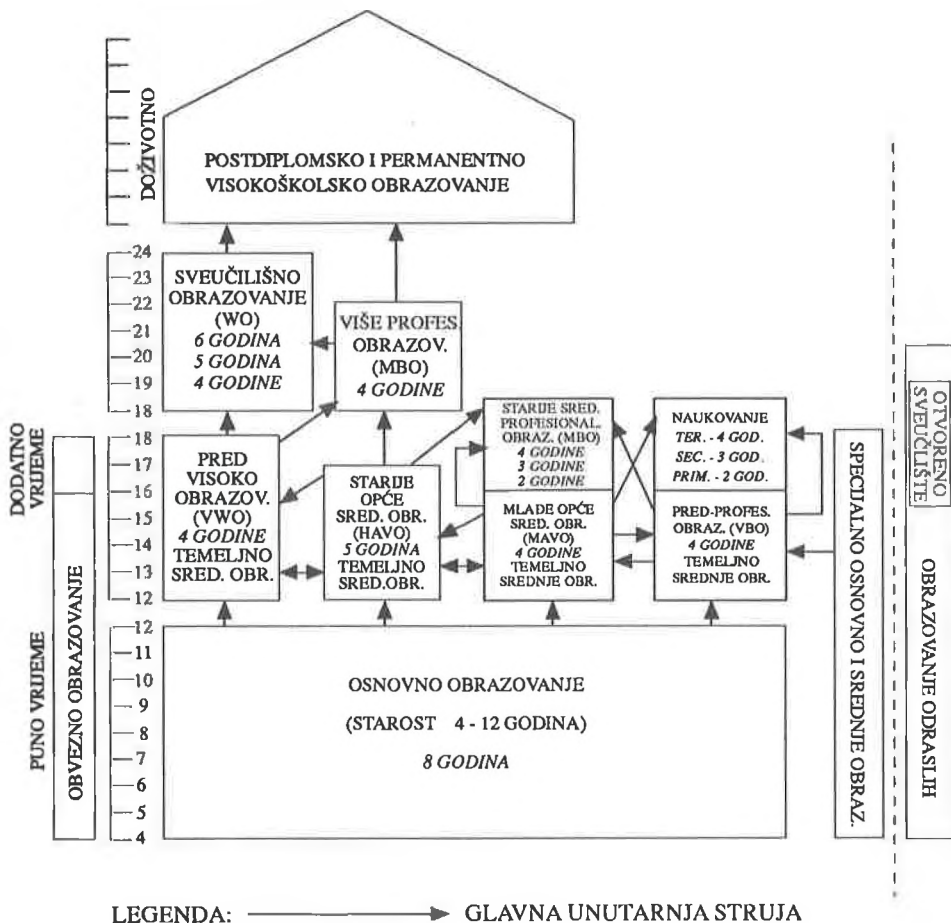
Multikulturalizam je integralni dio svih nizozemskih obrazovnih programa, kako onih formalnih, tako i neformalnih. U njegovu duhu se posebno obrazuju učitelji, a načela multikulturalizma prožimaju cjelokupno društvo. Nizozemska je zemlja etničkih, vjerskih, rasnih i kulturnih različitosti, s visokim stupnjem tolerancije tih različitosti.

4. Sličnosti i razlike hrvatskog i nizozemskog školskog sustava

Iz svega izloženog može se zaključiti da između hrvatskog i nizozemskog školskog sustava postoje određene sličnosti, ali i vrlo velike razlike. Shematski prikaz ovih sustava može olakšati njihov pregled i analizu.



Shema 1. Sustav školstva u Republici Hrvatskoj



Izvor: OECD (1994): *Vocational training in the Netherlands*, Rotterdam, IH Erasmus University, str. 8.

Shema 2. Sustav školstva u Kraljevini Nizozemskoj

Zajedničko hrvatskom i nizozemskom školskom sustavu je sljedeće:

1) oba sustava su **proizašla iz evropskog kulturnog kruga**, unatoč razlikama koje su postojale u njihovu razvitku;

2) u oba slučaja se radi o malim zemljama, bez velikog prirodnog bogatstva, koje su samim time **upućene na što uspješnije korištenje znanja**. Pri tome ključnu ulogu treba imati upravo sustav školstva, koji će čovjeku omogućiti kvalitetno obrazovanje, uz znanost danas glavni resurs napretka najrazvijenijih zemalja svijeta;

3) oba sustava imaju **u osnovnim i srednjim školama visoku obuhvaćenost uzrasne populacije**;

4) zajednički su i **problemi u ponašanju mladih** (problemi ovisnosti, delinkvencije i drugi oblici socijalnih devijacija), koji naglašavaju sve veću potrebu preventivnog odgoja i obrazovanja.

Uz spomenute sličnosti, postoje i **velike razlike između hrvatskog i nizozemskog školskog sustava**, koje se mogu podijeliti:

1) **prema strukturi** - razlike postoje u strukturi svih školskih podsustava:

a) predškolske ustanove u Hrvatskoj još uvijek nisu povezane s osnovnom školom kao u Nizozemskoj, unatoč općem svjetskom trendu koji ide u tom pravcu;

b) Hrvatska ima osmogodišnje osnovnoškolsko, opće i obvezno obrazovanje (do 14, 15 g.), a Nizozemska šestogodišnje opće obrazovanje (*primary education* - do 12 g.), pri čemu se obveznost školovanja produžuje i na srednje škole (*secondary education* - do 17, 18 g.);

c) srednje škole u Hrvatskoj su dvogodišnje, trogodišnje i četverogodišnje, a u Nizozemskoj petogodišnje, šestogodišnje i sedmogodišnje. U nas je vrlo malo privatne inicijative u osnovnom i srednjem školstvu, dok je ona u Nizozemskoj veća od državne, uz niz vjerskih, etničkih i alternativnih škola;

d) sveučilišno obrazovanje u Hrvatskoj nije toliko disperzirano i razgranato kao u Nizozemskoj. Hrvatska ima manje sveučilišta i manje vrsta sveučilišnih programa;

e) najveća je razlika u obrazovanju odraslih, koje je u Hrvatskoj u velikoj krizi. Umjesto formalnog obrazovanja s težištem na zahtjevima rada, nizozemsko obrazovanje odraslih ima manje školskih obilježja, i radi više na zadovoljenju čovjekovih osobnih potreba;

f) pojedini podsustavi školstva u Hrvatskoj nedovoljno su koordinirani, a razmjena informacija o učenicima među njima lošija je u odnosu na nizozemske podsustave;

2) prema stupnju centralizacije i upravljanju - upravljanje školstvom u Hrvatskoj je centralizirano, s vrlo velikim ovlastima Ministarstva i Ministra osobno. Država je upravljanje preuzela na sebe: ona je poslodavac, a učitelji su posloprimatelji. Za razliku od toga, Nizozemska njeguje decentraliziranu strukturu uprave s vrlo velikom samoupravom samih škola;

3) prema financiranju - financiranjem školstva u Hrvatskoj dominira država, uz manju participaciju lokalne samouprave u nekim njenim dijelovima (osobito u financiranju predškolskih ustanova) i školarine za manji broj polaznika visokog školstva (studenti koji studiraju izvanredno i prema osobnim potrebama). Za razliku od toga, financiranje školstva u Nizozemskoj je pluralno. Pored državnih dotacija, sustav školstva značajnije se financira od lokalne samouprave, zaklada, upisnina polaznika i više drugih izvora. Država ne utječe na poslovanje konkretnih škola, a u školskoj administraciji više je profesionalne kompetentnosti;

4) prema vlasništvu - školstvo u Hrvatskoj uglavnom je državno. Osim nešto veće participacije privatne inicijative u dječjim vrtićima, u drugim podsustavima nema značajnije pluralizacije vlasničke strukture. Za razliku od toga, nizozemski sustav školstva vlasnički je vrlo liberalan;

5) prema organizaciji rada škole - u Hrvatskoj učenici su podijeljeni u razrede i školske sate u trajanju od 45 minuta, koji se rijetko mijenjaju.

U Nizozemskoj su razredi fleksibilni, a trajanje školskog sata mijenja se u zavisnosti od teme koju učitelj trenutno obrađuje (nastavni sat prosječno traje 50 minuta);

6) prema programiranju - u nas je programiranje izuzetno administrativno, centralizirano, općenito i stereotipno. U Nizozemskoj je ono decentralizirano do razine pojedinih škola, s obilježjima kurikulizacije i podjelom na 30% evropskih, 40% nacionalnih i 30% individualnih sadržaja. Škole u Hrvatskoj svojim nazivom direktno određuju i program, a škole u Nizozemskoj više označavaju konkretno mjesto, s mnoštvom vrlo fleksibilnih programa.

Nizozemski sustav školstva ima široki spektar predmeta, među kojima neke predmete ne nalazimo kod nas, kao što su građanski odgoj, kulturno ponašanje i seksualni odgoj. Osim toga, nizozemski sustav zalaže se za više obveznih stranih jezika i više životnih vještina;

7) prema pedagoškom standardu - zbog razlika u stopi izdvajanja za školstvo i visini bruto nacionalnog dohotka između Hrvatske i Nizozemske, pedagoški standard Hrvatske je u značajnom zaostajanju za Nizozemskim. Zaostajanje je u pogledu obuhvata polaznika u pojedinim podsustavima obrazovanja (pri čemu je najveća razlika u predškolskom, visokoškolskom i

obrazovanju odraslih), mogućnosti izbora programa s obzirom na ponudu, mogućnosti sudjelovanja polaznika u kreiranju vlastitog programa (izborni i fakultativni programi), te u pogledu minimalne razine pedagoške kvalitete obrazovnih usluga koje se pružaju svakom polazniku, bez obzira na to koju školu pohađa.

Materijalno stanje školskih prostora, opreme i učiteljskog kadra u nas su znatno lošiji. Lošija je i primjena suvremene obrazovne tehnologije zasnovane na informatici, komunikologiji, kibernetici i sustavnoj teoriji. Komunikacija hrvatskog školstva s evropskim obrazovnim i kulturnim okruženjem putem zajedničkih projekata, asocijacija i institucija nije zadovoljavajuća, budući da ni sama zemlja još uvijek nije članica mnogih međunarodnih asocijacija;

8) prema položaju polaznika u sustavu - polaznik u našem sustavu lošije je informiran i ima manje mogućnosti izbora različitih vrsta programa, znatno manje sudjeluje u kreiranju vlastitoga programa obrazovanja, pa samim time manje zadovoljava neke svoje specifične potrebe.

Vrednovanje uspjeha učenika kod nas je još uvijek usmjereno na provjeru količine zapamćenog gradiva, a u Nizozemskoj je prije svega orijentirano na propitivanje koliko se učenik zna služiti naučenim u svakodnevnom životu.

Mada je službeno napušten stari odgojno-obrazovni cilj, postojeća struktura školstva u Hrvatskoj u svojoj suštini još uvijek forsira učenikov "svestrani razvoj", dok nizozemski učenik ima veću mogućnost razvoja u skladu sa svojim specifičnim mogućnostima i interesima, pri čemu lošiji rezultati u nekim područjima neće bitno ometati njegovo cjelokupno napredovanje.

U Hrvatskoj još uvijek prevladava razmišljanje da je učenje završeno sa završetkom formalnog obrazovanja, dok u Nizozemskoj permanentno obrazovanje postaje neminovnost suvremenog društva, tako da obrazovanje prati čovjekov cjelokupni život;

9) prema stanju obrazovnog tržišta - za razliku od Hrvatske, u kojoj je tržište obrazovanja tek u izgradnji, nizozemski školski sustav ima vrlo razvijeno obrazovno tržište, u kojem je poznata cijena svakog obrazovnog programa.

S jedne strane, škola na tržištu nudi programe i bori se za njihovu promociju. Tako kvaliteta programa i njegova realizacija određuju uspjeh cjelokupne škole i njenu budućnost. Interes za ponuđenim programima i uspjeh koji škola njima postiže mjera je uspješnosti rada škole, što ističe u prvi plan brigu o kvaliteti školskog rada. Tako se istovremeno stvara kompetitivnost među školama za svakoga polaznika.

S druge strane, paralelna društvena skrb brine o polazniku i troškovima njegova školovanja, nudeći učeniku besplatno školovanje do kraja srednjoškolskog obrazovanja, a kasnije povoljne kreditne aranžmane za nastavak školova-

nja. Pri tome se posebna pozornost posvećuje financijski manje imućnim učenicima.

5. Umjesto zaključka

Očigledno je da je obrazac življenja u ovim dvjema zemljama drugačiji, pa se i razlike među njihovim sustavima školstva mogu razumjeti. Za razliku od nizozemskog školstva koje se samostalno razvijalo u državi slobodnog demokratskog okruženja, hrvatsko je školstvo razvijano u društvu sa specifičnim socijalističkim političkim uređenjem, opterećeno ideološkim balastom stvaranim gotovo pola stoljeća.

Zato je danas glavna "kočnica" hrvatskog školstva stari sustav vrijednosti koji se sporo mijenja, te nedovoljno razvijeno gospodarstvo zemlje nastalo kao posljedica naslijeđenih resursa, ratnih razaranja, gubitka dijela tržišta i problema nastalih u vlasničkoj transformaciji.

Hrvatska školska tradicija stoljećima je bila pod utjecajem kultura brojnih naroda koji su bili u državnoj ili duhovnoj vezi s njom (u predškolskom odgoju prepoznaje se utjecaj Italije, u osnovnim i srednjim školama utjecaj Austrije i Njemačke, a osjeća se i utjecaj ruske misli u nekim aspektima školskog sustava). Posljednjih se godina iz cjeline kulturne baštine nastoji prepoznati i afirmirati hrvatsko nacionalno biće i promicati općekulturne vrednote.

S druge strane, Nizozemska je u svojoj povijesti bila otvorena raznovrsnim duhovnim utjecajima, ali istovremeno i slobodna u njihovu kritičkom propitivanju. Ta otvorenost se jasno prepoznaje u Nizozemskom sustavu školstva, koji se temelji na multikulturalizmu, visokom stupnju demokratizacije, decentralizacije i privatizacije, te ideji pojedinca kao polazištu i izvorištu svega.

Sublimacijom pozitivnih iskustava suvremene nizozemske školske baštine otkrivaju se ideje slobode, demokracije, pluralizma, uvažavanja različitosti, prosperiteta, promicanja više kvalitete života za sve građane (putem poboljšanja kvalitete obrazovanja) kao temelji obrazovnog sustava. Proučavanje iskustava nizozemskog školskog sustava i njihova primjena u nas, uz uvažavanje naših povijesnih, kulturnih, ekonomskih, socijalnih i nacionalnih specifičnosti, omogućit će sve veće približavanje i hrvatskog društva tim vrednotama, te usklađivanje hrvatskog školstva s razvijenim evropskim i svjetskim školskim orijentacijama.

Sustav školstva u Hrvatskoj sve donedavno je građen na temelju nedovoljno jasnih, neprovjerenih, jednostranih, pa čak u nekim svojim

aspektima i utopističkih vizija, eksperimentiranjem reformama na cjelokupnom sustavu *in vivo*. S obzirom da je autističko učenje na osobnim pogreškama, metodom "vlastite kože", bio i ostao najskuplji način rada, vrijeme je da se okrenemo razvijenom svijetu i njegovim iskustvima. Naše približavanje Evropi i modernom svijetu zavisit će dobrim dijelom i od približavanja našeg sustava školstva tom istom svijetu. To je u ovom trenutku posebno značajno za Hrvatsku, budući da se nalazi u tranziciji, koja među ostalim traži revalorizaciju i rekonceptualizaciju svoga školskog sustava.

Literatura

- ATLAS EUROPE (1997), Zagreb, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".
- De BRUIJN, E. (1992): *Modularisation in Dutch vocational Education and Training*, Amsterdam, Centre for Educational Research, Univesity of Amsterdam.
- De FRANKIJKER, H. and KIEVIET, F. (1992): *Education in a multicultural society*, De Lier, AB Center.
- EDUCATION NEWS (1997): *Ministry of Education, Culture and Science*, Den Haag, ID, September.
- EUROPSKA orijentacija hrvatskog školstva - Školstvo u svijetu II (1995): Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- FASE, W. (1994): *Ethnic division in Western European Education*, Rotterdam, IH Erasmus University.
- NIKOLIĆ, M. (1984): *Glavne tendencije razvoja obrazovanja u svijetu*, Zagreb, Školska knjiga.
- OECD (1994): *Vocational training in the Nethetlands*, Rotterdam, IH Erasmus University.
- PHILLIPS, D. (1992): *Lessons of Cross-national comparison in Education*, Oxfordshire, Triangle Books.
- ŠKOLSTVO u svijetu - Komparativna analiza hrvatskog i europskog (svjetskog) školstva (1993), Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- ZAKON o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom školstvu (1993), Zagreb, Narodne novine, 27.
- ZAKON o izmjenama i dopunama Zakona o srednjem školstvu (1993), Zagreb, Narodne novine, 27.
- ZAKON o osnovnom školstvu Republike Hrvatske (1990), Zagreb, Narodne novine, 59.

ZAKON o srednjem školstvu (1992), Zagreb, Narodne novine, 27.

ZAKON o visokim učilištima (1996), Zagreb, Narodne novine, 59.

WEBER-ASHLERS (1994): *Going to School in the Netherlands*, Den Haag, MVO.

*Igor Radeka, Ljiljana Radman: A COMPARATIVE ANALYSIS OF
THE CROATIAN AND THE HOLLAND SCHOOL SYSTEM*

S u m m a r y

The article commences its comparative analysis of the Croatian and the Holland system by emphasising the main features of the Croatian and the Holland state and society and by analysing the Croatian and the Holland school subsystems: kindergardens, elementary schools, high schools, institutions of higher education, specialized schooling and schools for grownups. Transition, as the basic characteristic of the Croatian school system and multiculturalism as the chief feature of the Holland system, are given places of prominence.

The authors conclude that the surrounding European cultural context, the geographical and resource potential of the countries which stress the immense significance of education, the large number of the population covered by elementary and high school subsystems and the problems of the social deviation of youth are common to both the Croatian and the Holland societies and their school systems.

The differences between these two systems are much greater and these can be divided according to the structure, the degree of centralization and way of running the schools, financing them, their ownership, the organisation of their activities, their programs, the pedagogical standards, the position of those attending the systems and the state of the educated labour market.

At the end of the article, the authors voice a plea for the application of the positive experience of the Holland school system into the Croatian school system, taking into consideration its historical, cultural, economic, social and national specificities in order to bring the school system of Croatia as close as possible to that of the developed world.

KEY WORDS: The Croatian and the Holland school system, transition of the Croatian school system, multiculturalism of the Holland school system, comparative analysis of the Croatian and the Holland school system